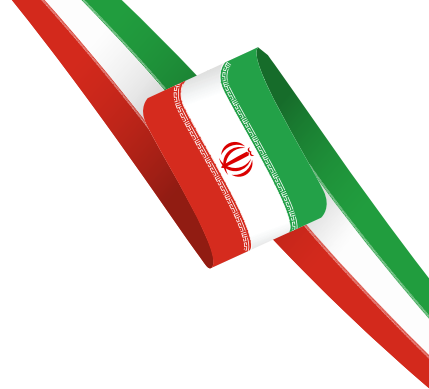

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

پایش تحولات تجاری (شماره ۱۰) (آخرین وضعیت اقتصاد و تجارت جهان و ایران)

آنچه خواهید خواند...

چکیده

۱- مقدمه

۲- تحولات تجاری جهان

۲-۱- عوامل موثر بر کاهش حجم تجارت جهانی در سه ماهه سوم به رغم افزایش ارزش آن

۲-۲- روند تجارت برای اقتصادهای بزرگ در سه ماهه سوم ۲۰۲۱

۲-۳- روند تجارت منطقه‌ای در سه ماهه سوم ۲۰۲۱

۲-۴- روند تجارت جهانی در سطوح بخشی در سه ماهه سوم ۲۰۲۱

۳- چشم‌انداز تجارت جهانی

۴- پیش‌بینی‌ها از روند تجارت جهانی

۴-۱- عوامل موثر بر عادی‌سازی روند تجارت در نیمه دوم سال ۲۰۲۲

۴-۲- پیش‌بینی روند تجارت جهانی ۲۰۲۲-۲۰۲۳

۵- تحولات تجاری ایران

۶- جمع‌بندی

۷- منابع

چکیده

تحولات تجاری جهان

- رشد مستمر تجارت جهانی در سال ۲۰۲۱: رشد فصلی ارزش تجارت جهانی کالا و خدمات در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ نسبت به سه ماهه دوم یک درصد و نسبت به مدت مشابه سال قبل (۲۰۲۰) حدود ۲۴ درصد بوده است؛ این رشد، ضعیف‌تر از جهش ۴۶ درصدی در فصل دوم، اما قوی‌تر از افزایش ۱۵ درصدی در فصل اول بوده است. این میزان از رشد به طور قابل توجهی بالاتر از سطوح قبل از همه‌گیری قرار گرفت و افزایش حدود ۱۳ درصدی نسبت به فصل سوم ۲۰۱۹ را ثبت نمود.
- رشد سالانه قابل توجه در تجارت کالا نسبت به خدمات در سال ۲۰۲۱: نرخ رشد سالانه تجارت کالاها (۲۲ درصد) به طور قابل توجهی بالاتر از خدمات (۶ درصد) بوده است؛ هرچند در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ رشد فصلی تجارت خدمات (۲٫۵ درصد) بالاتر از تجارت کالا (۰٫۷ درصد) بوده است.
- رشد ماهانه ۱٫۶ درصدی تجارت جهانی در اکتبر سال ۲۰۲۱ متأثر از رشد صادرات آمریکا و واردات چین: حجم تجارت جهانی بر خلاف رشد کاهشی سپتامبر، رشد ۱٫۶ درصدی را ثبت کرده است؛ سهم قابل توجهی از این افزایش را می‌توان به افزایش صادرات ایالات متحده آمریکا (۹٫۳ درصد) و واردات چین (۶٫۸ درصد) نسبت داد.
- افزایش ارزش تجارت جهانی در سه ماهه سوم بدلیل افزایش قیمت کالاهای عمده تجاری به رغم کاهش تناژ: در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۱، قیمت کالاهای عمده تجاری مانند نفت خام، قلع، نیکل، سوپا، ذرت و گندم در مقایسه با مدت مشابه سال ۲۰۲۰ به بیش از دو برابر افزایش یافت.

- بازیابی تجارت اقتصادهای بزرگ در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ نسبت به مدت مشابه سال ۲۰۱۹: در سه ماهه سوم ۲۰۲۱، تجارت کالا در همه اقتصادهای بزرگ بالاتر از سطح سال ۲۰۱۹ بود؛ به استثنای صادرات چین و کره جنوبی، تجارت خدمات در بیشتر اقتصادهای بزرگ کمتر از سطح سال ۲۰۱۹ یا در همان حدود باقی مانده است. بسیاری از اقتصادهای بزرگ شاهد تثبیت نرخ رشد برای تجارت کالا در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ بوده‌اند.
- نقش قابل ملاحظه تجارت سوخت در روند رشد تجارت بخش‌های مختلف طی سه ماهه سوم ۲۰۲۱: جریان تجارت کالاهای تولیدی و محصولات خام کشاورزی در سه ماهه سوم به ترتیب ۱۸ و ۲۱ درصد نسبت به مدت مشابه در سال قبل رشد داشته است. تجارت سوخت و محصولات معدنی نیز در این بازه زمانی ۷۱ درصد افزایش داشته است که با افزایش چهار برابری قیمت گاز طبیعی تقویت شد.

عوامل موثر بر چشم‌انداز تجارت جهانی در سال ۲۰۲۲

- کندی روند بهبود اقتصادی به علت افزایش قیمت کالاها، فشارهای تورمی و تاثیر منفی اختلالات مرتبط با همه‌گیری بر تقاضای مصرف‌کنندگان؛
- اختلال در شبکه‌های لجستیک و افزایش هزینه‌های حمل و نقل؛
- کمبود جهانی نیمه‌هادی‌ها به علت افزایش غیرمنتظره تقاضا و محدودیت‌های عرضه؛
- تغییر الگوهای تجارت جهانی به علت تنش‌های ژئوپلیتیکی مستمر میان برخی از اقتصادهای بزرگ و اجرای موافقت‌نامه‌های تجاری منطقه‌ای مانند منطقه آزاد تجاری قاره آفریقا و مشارکت اقتصادی جامع منطقه‌ای؛
- سیاست‌های دولتی موثر بر تجارت بین‌المللی ذیل اهداف اجتماعی-اقتصادی و استراتژیک دولت‌ها؛
- بار بدهی منفی بر تجارت بین‌المللی به علت استقراض اضافی دولت‌ها برای حفظ اقتصاد در طول بحران همه‌گیری
- پیش‌بینی رشد ۵٫۴ درصدی تجارت جهانی در سال ۲۰۲۲ و همچنین رشد ۴ درصدی برای سال ۲۰۲۳ علیرغم وجود تخمین رشد بیش از ۸٫۳ درصدی در سال گذشته.

تحولات تجاری ایران

- بازیابی تجارت کالایی و کاهش کسری تجاری کشور پس از یک دوره سه ساله طی نه ماهه نخست سال ۱۴۰۰: ارزش تجارت کالایی کشور در نه ماه نخست سال جاری به ۷۲٫۱ میلیارد دلار رسیده است که نسبت به مدت مشابه سال قبل (۵۲ میلیارد دلار) رشد معادل ۳۸٫۵ درصدی تجربه شده است. تحولات مثبت تجارت پس از سپری شدن افت مستمر در دو سال گذشته، سبب شد که ارزش تجارت کشور نسبت به سال ۱۳۹۷ با رشد ۸ درصدی و نسبت به سال ۱۳۹۸ نیز با رشد ۱۳٫۴ درصدی روبرو شده و فراتر از سال ۱۳۹۷ قرار گرفت.
- نقش پررنگ‌تر صادرات در انقباض و بازیابی مجدد تجارت کشور طی سه سال اخیر: رشد ۴۰٫۳ درصدی صادرات (۳۵٫۱ میلیارد دلار) در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۰ در حالی رقم خورده است که صادرات کشور در مدت مشابه سال ۱۳۹۸ با کاهش ۶٫۵ درصدی به ۳۱٫۵ میلیارد دلار و با کاهش شدید ۲۰٫۵ درصدی به ۲۵ میلیارد دلار در مدت مشابه سال ۱۳۹۹ رسیده بود. با وجود کاهش مستمر دو ساله صادرات، رشد قابل ملاحظه ۴۰٫۳ درصدی صادرات کشور تا ماه نهم سال جاری سبب ارتقای صادرات به جایگاهی بالاتر از رقم سال ۱۳۹۷ به میزان ۱٫۴ میلیارد دلار (با رشد ۴٫۲ درصدی) شده است.
- افزایش نسبی کیفیت کالاهای صادراتی و وارداتی: در نه ماهه نخست سال جاری صادرات کشور رشد ۳۰ درصدی در ارزش واحد صادراتی و واردات کالا نیز رشد ۱۵ درصدی را در ارزش واحد وارداتی تجربه نموده است، اما در نهایت ارزش هر تن کالای صادراتی ۳۸۱ دلار و ارزش هر تن کالای وارداتی ۱۲۲۷ دلار بوده است که همچنان وجود شکاف زیاد بین ارزش واحد صادراتی و وارداتی را نشان می‌دهد.
- افزایش نسبی تمرکز مبادی وارداتی و کاهش نسبی تمرکز مقاصد صادراتی: طی نه ماهه نخست سال ۱۴۰۰ نسبت به مدت مشابه سال‌های گذشته سهم پنج مقصد مهم صادراتی به ۷۳٫۸ رسیده است، این سهم در مدت مشابه سال ۱۳۹۹ معادل ۷۶٫۵ درصد و در سال ۱۳۹۸ معادل ۷۳٫۹ درصد بوده است. در خصوص مبادی وارداتی نیز سهم پنج مبدأ مهم وارداتی کشور در نه ماهه نخست سال جاری به ۷۱ درصد رسیده است، در حالی که در مدت مشابه سال ۱۳۹۹ معادل ۷۱٫۶ درصد و برای سال ۱۳۹۸ معادل ۷۰ درصد بوده است.
- جایگزینی ترکیه بجای امارات متحده عربی به عنوان سومین مقصد عمده صادراتی: ترکیه در نه ماهه نخست سال جاری با افزایش بیش از دو برابری و دستیابی به صادرات بیش از ۴ میلیارد دلاری (و سهم ۱۱٫۷ درصدی) به جایگاه سوم در بین مقاصد صادراتی ایران رسیده است. در این میان کشور

- امارات متحده عربی که مقصد بیش از ۵ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸، در مدت مشابه سال جاری به ۳٫۴ میلیارد دلار کاهش یافته و رتبه چهارم پس از ترکیه را به خود اختصاص داده است.
- افزایش واردات از شرکای عمده و افزایش نسبی کیفیت واردات: افزایش رشد ارزشی و کاهش رشد وزنی واردات از چین (۲۰ درصد)، ترکیه (۲۴ درصد) و آلمان (۴ درصد) با افزایش نسبی کیفیت اقلام وارداتی نیز همراه بوده است.
 - اختصاص بخش عمده رشد واردات به کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای مورد نیاز صنایع کشور: در نه ماهه نخست سال جاری ارزش واردات کالاهای واسطه‌ای به ۲۶٫۲ میلیارد دلار و کالاهای سرمایه‌ای به ۴٫۹ میلیارد دلار بالغ گردید.

۱- مقدمه

این شماره از سلسله گزارش‌های پایش تحولات تجاری که به تحولات غالب در حوزه تجارت بین‌الملل می‌پردازد، تحولات عمده تجاری در دو سطح بین‌المللی و داخلی مورد توجه قرار گرفته است. طی این گزارش، داده‌های تجاری در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۱ مورد بررسی قرار گرفته است. در ادامه نیز عوامل موثر بر ثبت این داده‌ها در کنار ارائه چشم‌اندازی از تجارت جهانی مورد توجه قرار گرفته است. در پایان نیز چشم‌اندازی از وضعیت تجاری ایران در چند ماه گذشته ارائه شده است.

۲- تحولات تجاری جهان

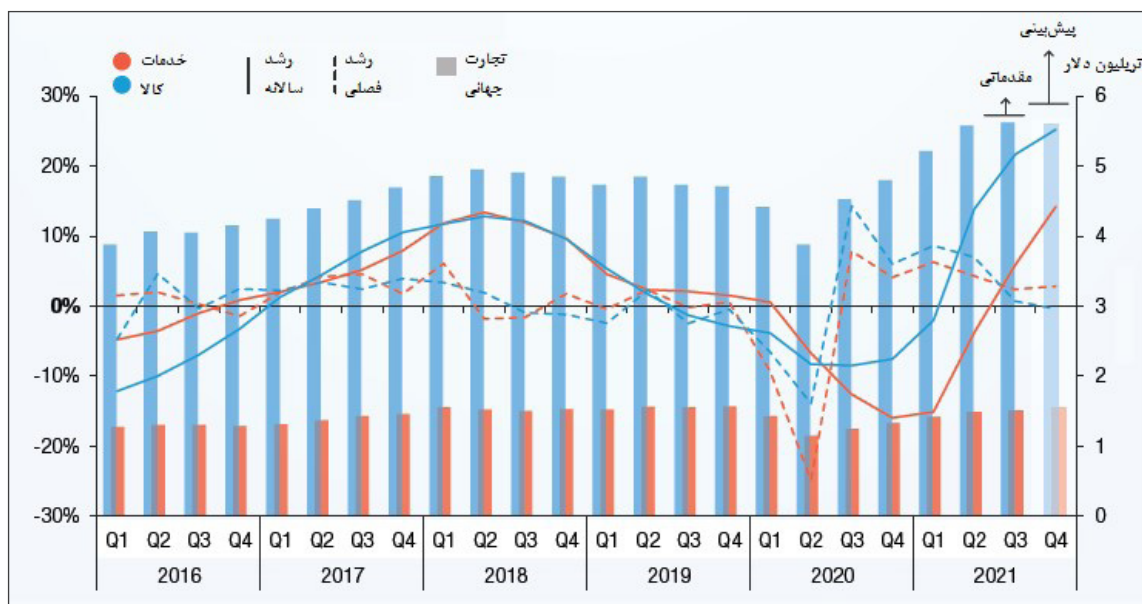
• رشد مستمر تجارت جهانی در سال ۲۰۲۱

رشد تجارت جهانی طی همه فصل‌های سال ۲۰۲۱ به افزایش مستمر خود ادامه داده است، هر چند که حجم تجارت جهانی کالا در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۱ پس از چهار فصل متوالی رشد سالانه قابل ملاحظه، به علت اختلالات زنجیره تامین، کمبود نهاده‌های تولید و افزایش موارد ابتلا به کرونا، کاهش فصلی ۰٫۸ درصدی را ثبت کرده است اما ارزش تجارت در این دوره رشدی ۲۴ درصدی داشته است؛ البته این رشد مستمر برای تجارت خدمات در سطحی کمتر از سال ۲۰۱۹ باقی مانده است. رشد ارزش تجارت جهانی کالا و خدمات در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ نسبت به سه ماهه دوم یک درصد و نسبت به سال ۲۰۲۰ حدود ۲۴ درصد بوده است؛ این رشد، ضعیف‌تر از جهش ۴۶ درصدی در سه ماهه دوم، اما قوی‌تر از افزایش ۱۵ درصدی در سه ماهه اول بوده است. این میزان از رشد به طور قابل توجهی بالاتر از سطوح قبل از همه‌گیری قرار گرفت و افزایش حدود ۱۳ درصدی نسبت به سه ماهه سوم ۲۰۱۹ را ثبت نمود (WTO, 2021).

• رشد سالانه قابل توجه بخش کالایی نسبت به خدمات در سال ۲۰۲۱

میزان رشد ثبت شده در سه ماهه سوم به تفکیک کالا و خدمات نیز به شرح ذیل می‌باشد. بر اساس نرخ رشد سالیانه تجارت، میزان رشد کالاها به طور قابل توجهی بالاتر از خدمات بوده است (۲۲ درصد در مقابل ۶ درصد)؛ البته ذکر این نکته ضروری است رشد فصلی تجارت خدمات در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ حدود ۲٫۵ درصد بوده است که نسبت به رشد ۰٫۷ درصدی کالا روند مثبت‌تری داشته است. (UNCTAD, 2021).

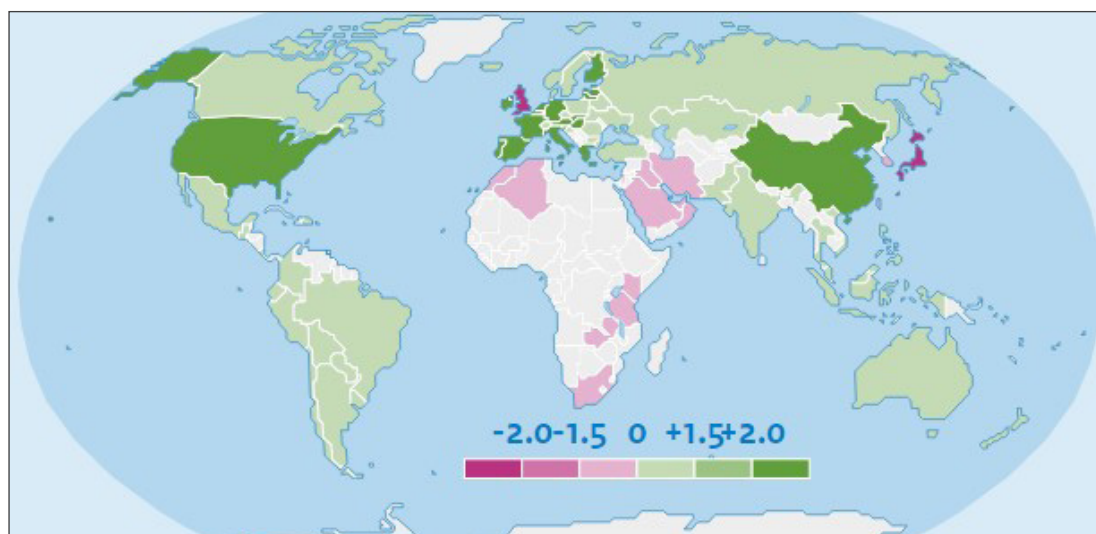

(UNCTAD, 2021)

نمودار ۱: ادامه روند بهبود تجارت جهانی در طول سال ۲۰۲۱

- رشد ماهانه ۱٫۶ درصدی تجارت جهانی در اکتبر سال ۲۰۲۱ با محوریت رشد صادرات آمریکا و واردات چین در حال حاضر داده‌های تجاری مرتبط با سه ماهه چهارم ۲۰۲۱، برای ماه اکتبر منتشر شده است که مطابق آن حجم تجارت جهانی بر خلاف رشد کاهشی ماه سپتامبر، رشد ۱٫۶ درصدی را ثبت کرده است؛ سهم قابل توجهی از این افزایش را می‌توان به افزایش صادرات ایالات متحده (۹٫۳ درصد) و واردات چین (۶٫۸ درصد) نسبت داد. تولید صنعتی جهان نیز ۰٫۸ درصد رشد داشته است (CPB, 2021).

(CPB, 2021)

شکل ۱: تغییرات حجم تجارت جهانی در ماه اکتبر ۲۰۲۱ در مناطق مختلف جهان

به طور کلی تجارت جهانی در سال ۲۰۲۱ بسیار قوی و پرفروغ بوده است، بطوری که ارزش تجارت جهانی کالا و خدمات در سال ۲۰۲۱ حدود ۵٫۲ تریلیون دلار نسبت به سال ۲۰۲۰ و همچنین حدود ۲٫۸ تریلیون دلار نسبت به سال ۲۰۱۹ افزایش یافته است. این ارقام حکایت از رشد حدود ۲۳ و ۱۱ درصدی و دستیابی به سطح بی سابقه ۲۲ تریلیون دلاری دارد. ارزش تجارت خدمات نیز در سال ۲۰۲۱ حدود ۶ تریلیون دلار تخمین زده شده است که هنوز اندکی کمتر از سطح قبل از همه‌گیری می باشد (UNCTAD, 2021).

۲-۱- عوامل موثر بر کاهش حجم تجارت جهانی در سه ماهه سوم به رغم افزایش ارزش آن

• افزایش قیمت کالاهای عمده

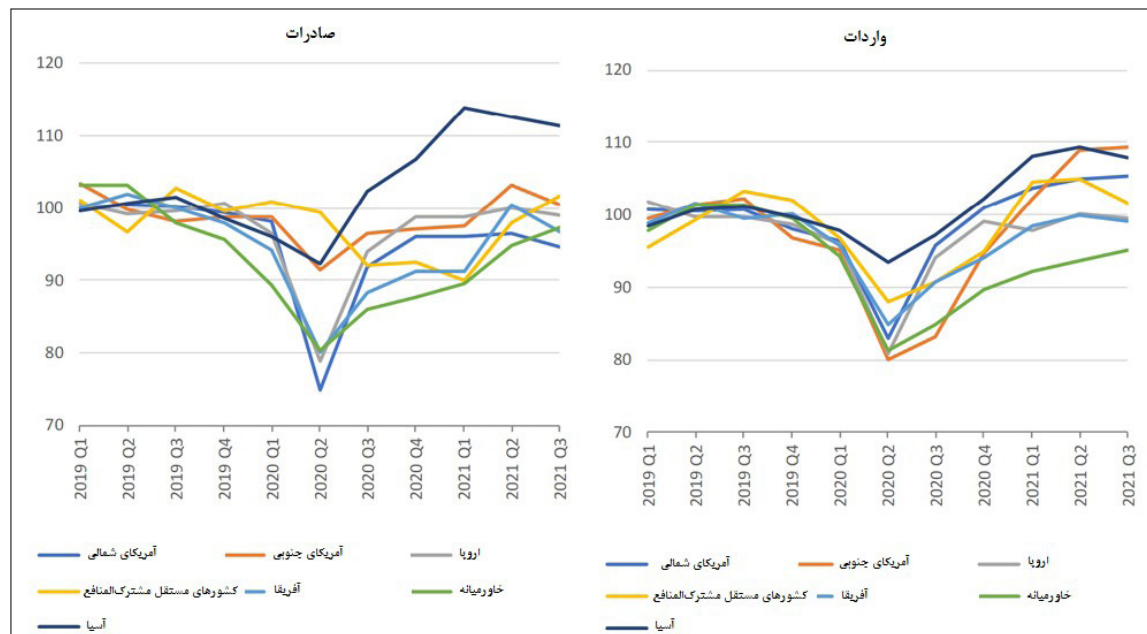
در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۱، اگرچه ارزش تجارت جهانی ۲۴ درصد رشد داشته است، اما حجم آن، رشد منفی ۰٫۸ درصد را ثبت کرده است (WTO, Latest trade trends, 2021). ارزش تجارت در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ متأثر از ارزش کالاهای اولیه از جمله نفت خام، قلع، نیکل، سویا، ذرت و گندم افزایش یافت که قیمت آن‌ها بین سه ماهه سوم سال ۲۰۲۰ تا سه ماهه سوم سال ۲۰۲۱ بیش از دو برابر شده است. طبق آمار صندوق بین‌المللی پول، قیمت سوخت در نوامبر پس از اوج‌گیری قابل توجه آن در اکتبر ۲۰۲۱ کاهش یافت، اما همچنان ۱۳۷ درصد رشد سالیانه را ثبت نموده است؛ در عین حال قیمت مواد غذایی ۲۳ درصد و فلزات اساسی ۱۳ درصد نسبت به سال گذشته افزایش یافته است. از دلایل این رشد قیمت می‌توان به رشد درآمد سرانه و افزایش تقاضا از سوی اقتصادهای نوظهور؛ شرایط خشکسالی در کشورهای عمده تولیدکننده گندم (به عنوان مثال، استرالیا و اوکراین)، هزینه‌های نهاده بالاتر (خوراک دام، انرژی، و کود) و سیاست‌های تجاری محدود کننده در صادرکنندگان مواد غذایی اصلی مانند برنج و پاسخ‌های سیاستی برخی کشورها نظیر مالیات‌ها و محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های صادراتی برای برخی کالاهای اساسی اشاره کرد (IMF, 2021).

• کاهش واردات ثبت شده و اثر آن بر صادرات کشورها

یکی دیگر از دلایل اصلی در کاهش حجم تجارت کالایی در سه ماهه سوم ۲۰۲۱، واردات ثبت شده ضعیف‌تر از میزان پیش‌بینی شده آن در آمریکای شمالی و اروپا بوده است. این مسئله منجر به کاهش صادرات این مناطق و همچنین آسیا گردید. صادرات آمریکای شمالی (۱٫۹- درصد)، آمریکای جنوبی و مرکزی (۲٫۵- درصد)، اروپا (۱- درصد)، آفریقا (۳٫۸- درصد) و آسیا (۱٫۲- درصد) در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ کاهش داشته است. در عین حال صادرات کشورهای مستقل مشترک المنافع (CIS) (۳٫۸ درصد) و خاورمیانه (۲٫۶ درصد) افزایش یافته است.

واردات در اروپا در سه ماهه سوم ۰٫۵ درصد کاهش را ثبت نمود، اگرچه پیش‌بینی می‌شد رشدی ۲٫۶ درصدی داشته باشد. واردات نیز طی این مدت در کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (۳٫۲- درصد)، آفریقا (۰٫۷- درصد) و آسیا (۱٫۳- درصد) کاهش داشته است؛ اگرچه واردات آمریکای شمالی در سه ماهه سوم ۰٫۴ درصد افزایش داشت، اما افزایش شدیدتر ۱٫۵ درصدی پیش‌بینی شده بود (WTO, 2021).

(WTO, 2021)

نمودار ۲: صادرات و واردات کالا براساس مناطق؛ سه ماهه اول ۲۰۱۹ تا سه ماهه سوم ۲۰۲۱

۲-۲- روند تجارت برای اقتصادهای بزرگ در سه ماهه سوم ۲۰۲۱

روند واردات و صادرات برای برخی از اقتصادهای تجاری بزرگ جهان الگوهای بهبود سه ماهه سوم ۲۰۲۱ را بیشتر نشان می‌دهد. به طور کلی، روند بهبود قوی‌تر برای کالاها نسبت به خدمات در همه اقتصادهای بزرگ مشترک است. در سه ماهه سوم ۲۰۲۱، تجارت کالا در همه اقتصادهای بزرگ بالاتر از سطح سال ۲۰۱۹ بود؛ به استثنای صادرات چین و جمهوری کره، تجارت خدمات در بیشتر اقتصادهای بزرگ کمتر از سطح سال ۲۰۱۹ یا در حدود آن باقی مانده است. بسیاری از اقتصادهای بزرگ شاهد تثبیت نرخ رشد برای تجارت کالا در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ بوده‌اند. از سوی دیگر، سرعت تجارت خدمات نسبت به سه ماهه دوم ۲۰۲۱ افزایش داشته است.

جدول ۱: واردات و صادرات اقتصادهای عمده تجاری در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ نسبت به میانگین ۲۰۱۹ و سه ماهه دوم ۲۰۲۱

سه ماهه سوم ۲۰۲۱ نسبت به سه ماهه دوم ۲۰۲۱		سه ماهه سوم ۲۰۲۱ نسبت به میانگین ۲۰۱۹			
صادرات	واردات	صادرات	واردات		
-۵	۲	۳۳	۲۰	کالا	برزیل
۳	۴	۲	-۲۵	خدمات	
۳	-۲	۳۴	۲۹	کالا	چین
۱۴	۶	۴۶	-۱۰	خدمات	
۵	۱۵	۲۷	۲۶	کالا	هند
۱۷	۱۸	۷	۳	خدمات	
-۳	۴	۸	۱۰	کالا	ژاپن
۰	-۳	-۱۸	-۵	خدمات	
۴	۶	۲۱	۲۷	کالا	کره جنوبی
۱۲	۰	۲۴	-۵	خدمات	
۱۴	-۱	۳۲	۲۱	کالا	فدراسیون روسیه
۴	۱	-۱۵	-۳۰	خدمات	
-۱۳	-۳	۴۰	۹	کالا	آفریقای جنوبی
۸	۹	-۲۹	-۱۲	خدمات	
-۱	۱	۷	۱۴	کالا	آمریکا
۶	۸	-۱۱	-۸	خدمات	
-۲	۱	۹	۱۶	کالا	اتحادیه اروپا
۱۱	۷	-۱	-۴	خدمات	

(UNCTAD, 2021)

۲-۳- روند تجارت منطقه‌ای در سه ماهه سوم ۲۰۲۱

به طور کلی، در سه ماهه سوم ۲۰۲۱، جریان تجاری برای کشورهای در حال توسعه در مقایسه با کشورهای توسعه یافته به شدت افزایش یافت. الگوی مشابهی در مقایسه سه ماهه سوم ۲۰۲۱ با سه ماهه سوم ۲۰۱۹ مشاهده می‌شود. در حالی که این روند به دلیل رشد تجارت قوی در اقتصادهای در حال توسعه آسیای شرقی در سه

ماهه قبلی بوده است، در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ این رشد به شکل کلی در کشورهای در حال توسعه گسترده‌تر شده است. این رشد برای اقتصادهای آسیای شرقی نسبتاً پایین‌تر از سایر کشورهای در حال توسعه بوده است.

جدول ۲: تجارت کشورهای در حال توسعه در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ نسبت به مدت مشابه در سال ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ (درصد رشد)

سه ماهه سوم ۲۰۲۱ نسبت به مدت مشابه ۲۰۲۰		سه ماهه سوم ۲۰۲۱ نسبت به مدت مشابه ۲۰۲۰		
صادرات	واردات	صادرات	واردات	
۱۱	۱۵	۱۸	۱۹	کشورهای توسعه‌یافته
۲۴	۲۱	۳۰	۳۰	کشورهای در حال توسعه
۲۵		۳۳		تجارت جنوب- جنوب
۲۰	۱۸	۴۰	۳۴	کشورهای در حال توسعه (بدون کشورهای شرق آسیا)
۲۲		۴۳		تجارت جنوب- جنوب (بدون کشورهای شرق آسیا)

(UNCTAD, 2021)

۲-۴- روند تجارت جهانی در سطوح بخشی در سه ماهه سوم ۲۰۲۱

• رشد جریان تجارت بخشی در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ نسبت به سه ماهه سوم ۲۰۲۰

جریان تجارت کالاهای تولیدی و محصولات کشاورزی در سه ماهه سوم به ترتیب ۱۸ و ۲۱ درصد نسبت به مدت مشابه در سال قبل رشد داشته است. تجارت سوخت و محصولات معدنی نیز در این بازه زمانی ۷۱ درصد افزایش داشته است که با افزایش چهار برابری قیمت گاز طبیعی تقویت شد.

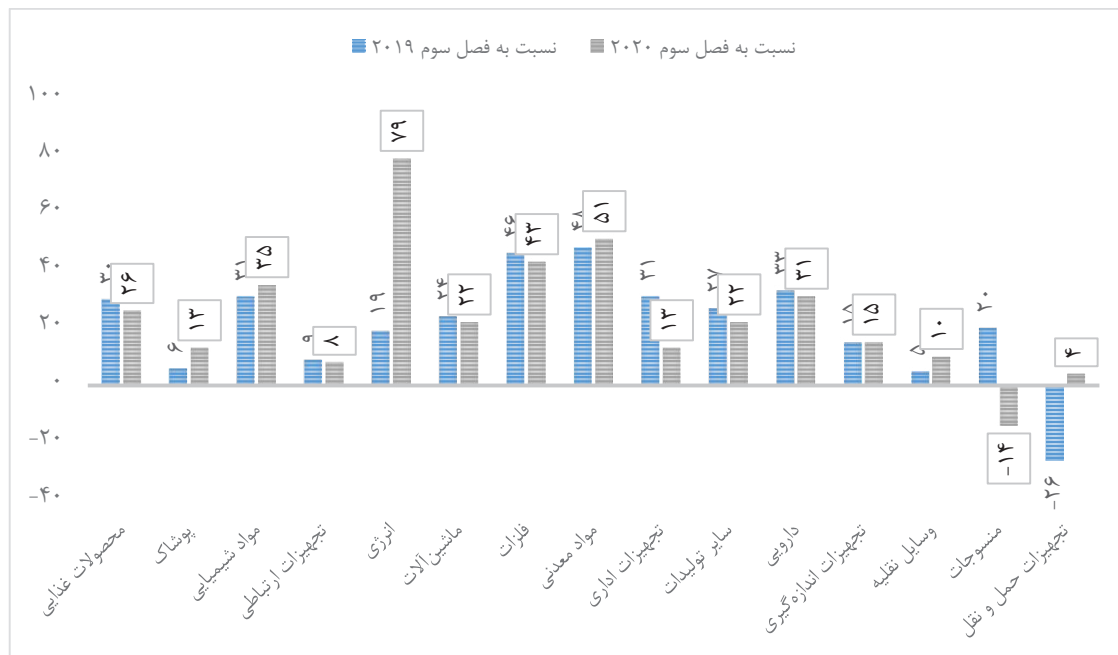
• رشد سالانه ارزش تجارت بخشی در سه فصل اول ۲۰۲۱

طبق بررسی‌های انجام شده، میزان رشد سالانه ارزش تجارت برای برخی کالاهای تولیدی در سه فصل اول ۲۰۲۱، می‌توان به رشد قابل توجه بخش‌هایی نظیر آهن و فولاد (۷۳ درصد)، قطعات الکترونیکی (۲۶ درصد)، داروها (۲۲ درصد) و مواد شیمیایی (۳۱ درصد) اشاره داشت. البته بخش‌هایی نظیر محصولات خودرویی (بدون تغییر)، تجهیزات مخابراتی (۵ درصد)، پوشاک (۵ درصد) و منسوجات (۷- درصد) نیز رکود یا کاهش را ثبت کرده‌اند. ضعف در محصولات مرتبط با صنعت خودرو و تجهیزات مخابراتی نشان دهنده کمبود اخیر نیمه هادی‌ها است که خطوط مونتاژ را برای محصولاتی که به شدت از این ورودی‌ها استفاده می‌کنند محدود کرده است. کاهش رشد ثبت شده در دسته منسوجات که شامل ماسک‌های جراحی نیز می‌شود به دلیل سطح پایه بالای این محصولات در اوایل همه‌گیری می‌باشد (WTO, 2021).

• عوامل موثر بر روند تجارت در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ در بخش‌های مختلف

اگر تنها سه ماهه سوم ۲۰۲۱ مورد توجه قرار گیرد، افزایش قابل توجه تجارت در بیشتر بخش‌های اقتصادی مشاهده می‌شود. ارزش تجارت در محصولات مرتبط با انرژی به دلیل تقاضای بالا و افزایش قیمت سوخت‌های فسیلی بیشترین رشد را ثبت کرده است. رشد تجارت همچنین در بسیاری از بخش‌های کالایی از جمله مواد معدنی و فلزات بالاتر از حد متوسط بود. از سوی دیگر، تجارت در برخی از بخش‌های مرتبط با کووید-۱۹ به ویژه، بخش تجهیزات ارتباطی و اداری و منسوجات و پوشاک به دلیل تقاضای کمتر برای تجهیزات حفاظت فردی، کمتر از قبل بوده است. تجارت مربوط به بخش‌های خودرو نیز در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ کمتر از میانگین بود، در حالی که تجارت در بخش حمل و نقل در مقایسه با سال ۲۰۱۹ منفی بوده است.

(UNCTAD, 2021)

نمودار ۳: رشد بخشی تجارت در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ نسبت به مدت مشابه ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰ (درصد)

۳- چشم‌انداز تجارت جهانی

روند مثبت تجارت بین‌المللی در سال ۲۰۲۱ ناشی از بهبود قابل توجه تقاضا به دلیل کاهش محدودیت‌های همه‌گیری، بسته‌های محرک اقتصادی و افزایش قیمت کالاها می‌باشد. با این حال، چشم‌انداز تجارت جهانی در سال آینده متاثر از موارد ذیل خواهد بود:

• کند شدن بهبود اقتصادی

روند بهبود اقتصادی قابل توجه و قوی در نیمه اول سال ۲۰۲۱، در نیمه دوم سال ۲۰۲۱ کند شده است. به ویژه آن که رشد اقتصادی چین در سه ماهه سوم ۲۰۲۱ کمتر از انتظارات و کمتر از سه ماهه قبلی بوده است. نرخ های رشد اقتصادی کمتر از حد انتظار به شکل معمول در روندهای کاهشی تجارت جهانی منعکس می شود. افزایش قیمت کالاها و فشارهای تورمی نیز ممکن است بر چشم انداز اقتصادی و جریان تجارت بین المللی تأثیر منفی بگذارد. علاوه بر این، بسیاری از اقتصادها، از جمله اقتصادهای اتحادیه اروپا، همچنان با اختلالات مرتبط با همه گیری مواجه هستند. این اختلالات ممکن است بر تقاضای مصرف کنندگان تأثیر منفی داشته باشد.

• اختلال در شبکه های لجستیک و افزایش هزینه های حمل و نقل

به طور کلی بهبود روند تجارت جهانی در سال ۲۰۲۱ با نوسانات بزرگ و غیرقابل پیش بینی در تقاضا مواجه بوده است که منجر به افزایش فشار بر زنجیره های تامین شده است. اختلالات لجستیک و قیمت بالای سوخت نیز بیش از پیش به کمبود عرضه و افزایش هزینه های حمل و نقل منجر شده است. این چالش ها می تواند تا سال ۲۰۲۲ نیز ادامه یابد و بر تجارت اثرات منفی داشته باشد.

• کمبود جهانی نیمه هادی ها

تجارت در برخی بخش های مهم به دلیل کمبود نیمه هادی ها در سال ۲۰۲۱ با چالش های جدی مواجه شد. از زمان شروع همه گیری، صنعت نیمه هادی ها به دلیل افزایش غیرمنتظره تقاضا و محدودیت های عرضه با چالش های مستمری مواجه بوده است. کمبود نیمه هادی ها در حال حاضر نیز بسیاری از صنایع، به ویژه بخش خودرو را مختل کرده است. در صورت تداوم، این کمبود می تواند بر تولید و تجارت در بسیاری از بخش های تولیدی دیگر نیز اثرات منفی داشته باشد.

• عوامل ژئوپلیتیکی و منطقه ای شدن جریان های تجاری

تنش های ژئوپلیتیکی مستمر میان برخی از اقتصادهای بزرگ ممکن است منجر به تجدید تقابل تجاری با پیامدهای مهم برای جریان تجارت بین المللی شود. علاوه بر این، انتظار می رود اجرای موافقت نامه های تجاری منطقه ای، مانند منطقه آزاد تجاری قاره آفریقا و مشارکت اقتصادی جامع منطقه ای، بر الگوهای تجارت جهانی تأثیر بگذارد. انتظار می رود تجارت منطقه ای در آفریقا و در منطقه آسیا-اقیانوسیه، با منحرف کردن جریان آن در مسیرهای دیگر، افزایش یابد.

• سیاست‌های دولتی موثر بر تجارت بین‌المللی

دولت‌ها به طور فزاینده‌ای از اهداف اجتماعی-اقتصادی و استراتژیک داخلی خود حمایت می‌کنند. تلاش برای اقتصاد پایدارتر از نظر اجتماعی و زیست محیطی می‌تواند بر تجارت بین‌المللی اثر قابل توجهی داشته باشد. به عنوان مثال، سیاست دولت‌ها می‌تواند منجر به از بین بردن انگیزه‌ها برای تجارت در حوزه انواع محصولات با محتوای کربن بالا، یا کالاهای مرتبط با استثمار نیروی کار یا محیط زیست، شود و این مسئله منجر به تغییراتی در روندهای تجارت جهانی شود. بسیاری از دولت‌ها ممکن است در حمایت از اهداف استراتژیک خود مانند امنیت غذایی یا رشد بومی صنایع خاص (مانند حمل و نقل و نیمه هادی‌ها) متمایل به سیاست‌هایی باشند که بر الگوهای تجارت بین‌المللی اثرگذار است.

• بار بدهی

استقراض اضافی دولت‌ها برای حفظ اقتصادشان در طول بحران کووید-۱۹، می‌تواند خطرات بی‌ثباتی مالی را به ویژه در حوزه فشارهای تورمی جهانی افزایش دهد. افزایش نرخ بهره و تعهدات مربوط به خدمات بدهی می‌تواند برای بسیاری از کشورها بی‌ثباتی ایجاد کند و بر سرمایه‌گذاری‌ها و جریان‌های تجارت بین‌المللی اثرات منفی داشته باشد، به ویژه برای کشورهای در حال توسعه که فضای سیاست مالی آن‌ها محدود است (UNCTAD, 2021).

۴- پیش‌بینی‌ها از روند تجارت جهانی

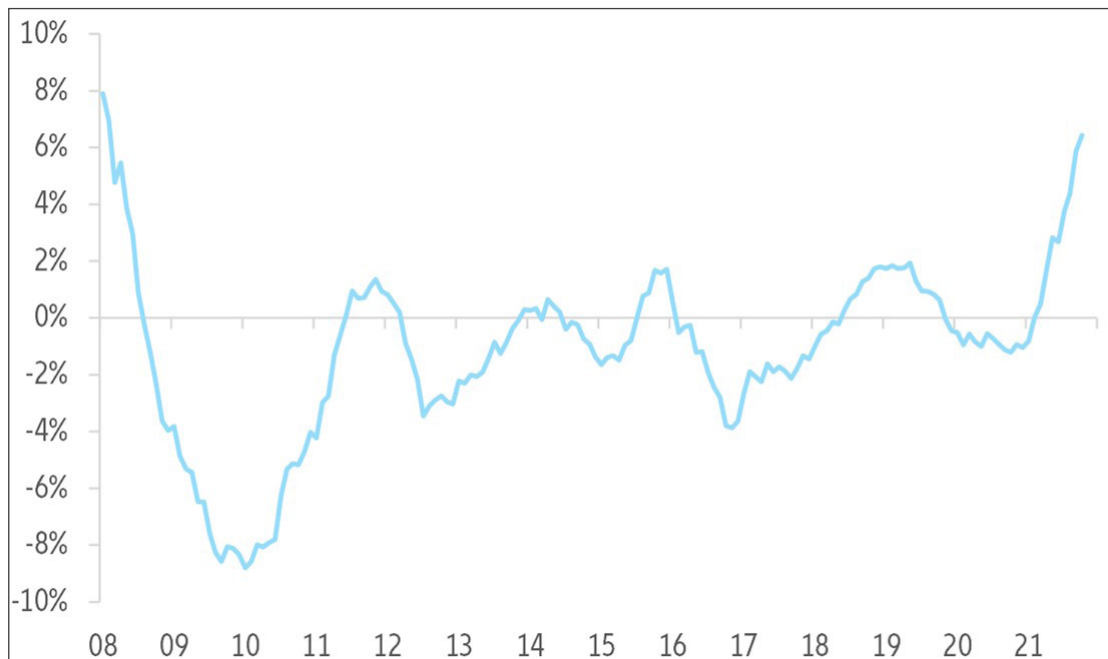
۴-۱- عوامل موثر بر عادی‌سازی روند تجارت در نیمه دوم سال ۲۰۲۲

به نظر می‌رسد که در نیمه اول سال ۲۰۲۲، اختلالات زنجیره تامین جهانی به دلیل شیوع مجدد کووید-۱۹ در سطح جهان، نوسانات تقاضا و چالش‌های لجستیکی هم‌چنان قابل توجه باشد. اما سه عامل ذیل می‌تواند منجر به عادی‌سازی روند تجارت در نیمه دوم سال ۲۰۲۲ گردد:

- افزایش هزینه‌های مصرف‌کنندگان برای کالاهای بادوام، با توجه به چرخه‌های جایگزینی طولانی‌تر آن‌ها و تغییر به سمت رفتارهای مصرفی پایدارتر؛
- کاهش محدودیت‌های شدید در نهاده‌های تولیدی و تجدید موجودی انبارها در اکثر بخش‌ها به سطح قبل از بحران و یا حتی فراتر از آن؛ به ویژه بخش‌های الکترونیک، کامپیوتر و مخابرات و تجهیزات خانگی که توانستند موجودی‌های خود را به‌رغم کمبود نیمه‌هادی‌ها به میزان قابل توجهی افزایش دهند. بخش خودرو نیز موفق به اضافه کردن موجودی‌ها شد، اگرچه به دلیل مشکلات بیشتر در دسترسی به نیمه‌هادی‌ها و هزینه‌های بالاتر در انباشت کالاهای تولید شده، موفقیت کمتری داشت؛ و

- افزایش ظرفیت‌های لجستیکی و کاهش ازدحام در بخش حمل‌ونقل؛ ظرفیت حمل‌ونقل به سرعت در حال رشد می‌باشد و تا پایان سال ۲۰۲۲ عملیاتی خواهد شد؛ تخمین زده شده است که این افزایش ظرفیت حدود ۴ درصد از حجم تجارت جهانی که در حال حاضر به دلیل محدودیت‌های لجستیکی مسدود شده است را آزاد نماید.

(Allianz Research, 2021)

نمودار ۴: سفارشات جدید کشتی‌های کانتینری ۲۰۲۱-۲۰۰۸ (درصد)

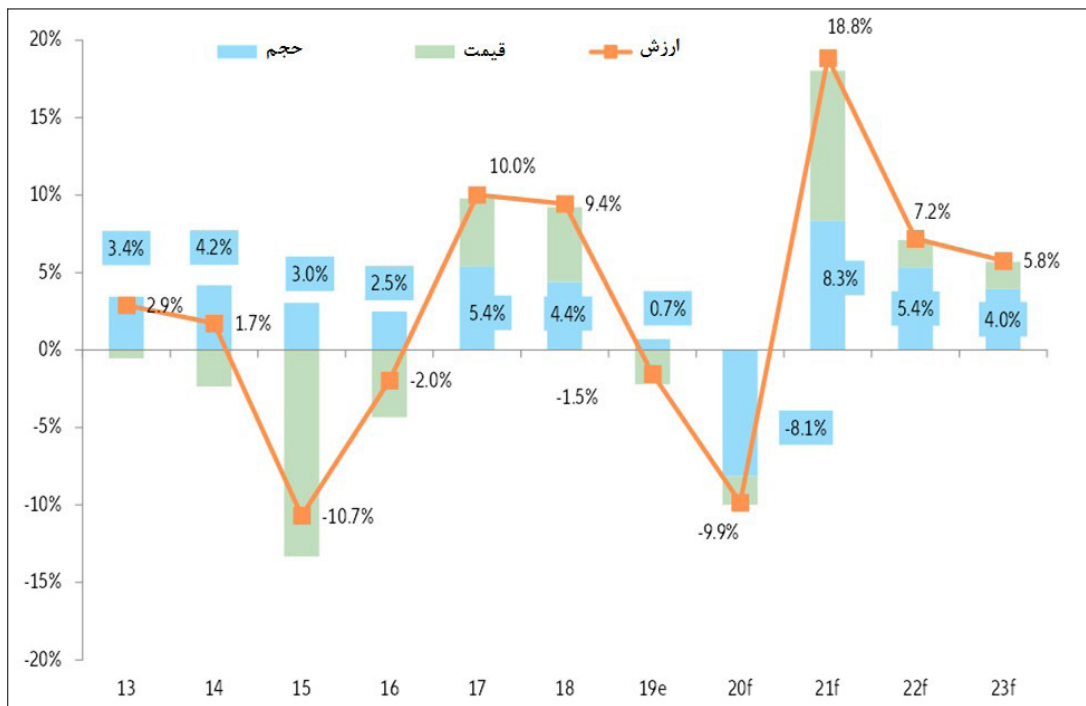
۲-۴- پیش‌بینی روند تجارت جهانی ۲۰۲۳-۲۰۲۲

انتظار می‌رود که حجم تجارت جهانی پس از تخمین رشدی بیش از ۸٫۳ درصد، رشدی ۵٫۴ درصدی در سال ۲۰۲۲ و رشدی ۴ درصدی را در سال ۲۰۲۳ تجربه نماید.

در عین حال به نظر می‌رسد که عدم تعادل جهانی در حال افزایش باشد؛ پیش‌بینی می‌شود ایالات متحده کسری تجاری بی‌سابقه‌ای را طی سال‌های ۲۰۲۲-۲۰۲۳ (حدود ۱٫۳ تریلیون دلار) ثبت خواهد کرد که با مازاد تجاری بی‌سابقه در چین (به طور متوسط ۷۶۰ میلیارد دلار) قابل توضیح می‌باشد. طبق این پیش‌بینی‌ها، منطقه یورو نیز شاهد مازادی بالاتر از حد متوسط، در حدود ۳۳۰ میلیارد دلار خواهد بود. طبق پیش‌بینی‌ها، از نظر دستاوردهای صادراتی نیز آسیا و اقیانوسیه همچنان برنده اصلی در چند سال آینده خواهند بود (بیش از ۳ تریلیون دلار در سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۲۳).

بر اساس تحلیل‌های بخشی نیز پیش‌بینی شده است که بخش‌های انرژی، الکترونیک و ماشین‌آلات و تجهیزات در سال ۲۰۲۲ عملکرد بهتری خواهند داشت؛ اما پیشرو اصلی صادرات جهانی در سال ۲۰۲۳، به علت کار عقب افتاده و سرمایه‌پایین‌تر در سال ۲۰۲۱، بخش خودرو خواهد بود.

(Allianz Research, 2021)

نمودار ۵: رشد تجارت جهانی ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۳ (پیش‌بینی - درصد)

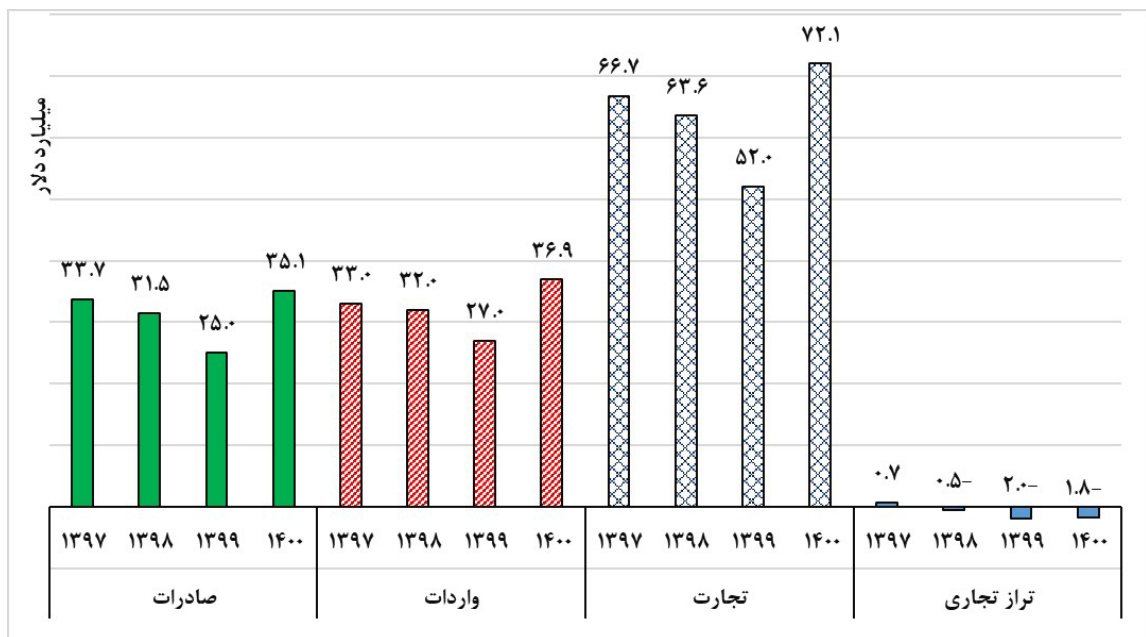
۵- تحولات تجاری ایران

• بازیابی تجارت کالایی و کاهش کسری تجاری کشور پس از یک دوره سه ساله

ارزش تجارت کالایی کشور به ۷۲٫۱ میلیارد دلار در نه ماه نخست سال جاری رسیده است که نسبت به مدت مشابه سال قبل (۵۲ میلیارد دلار) رشدی معادل ۳۸٫۵ درصد تجربه شده است. تحولات مثبت تجارت طی نه ماهه سال جاری پس از سپری شدن افت مستمر در دو سال گذشته، سبب شد که (مطابق نمودار زیر) ارزش تجارت کشور نسبت به سال ۱۳۹۷ با رشد ۸ درصدی و نسبت به سال ۱۳۹۸ نیز با رشد ۱۳٫۴ درصدی روبرو شود. بنابراین پس از گذشت سه سال ارزش تجارت کالایی به فراتر از رقم تجارت سال ۱۳۹۷ رسیده است.

از کل ارزش تجارت خارجی در کالای نه ماهه نخست سال ۱۴۰۰ در حدود ۳۵٫۱ میلیارد دلار مربوط به صادرات و ۳۶٫۹ میلیارد دلار نیز مربوط به واردات بوده است. این ارقام نشان از کسری تراز تجاری کالایی به میزان ۱٫۸ میلیارد دلار دارد که البته در مقایسه با مدت مشابه سال گذشته (کسری معادل ۲ میلیارد دلار)، کاهش کسری و توان بالاتر درآمدهای صادراتی برای تامین ارز مورد نیاز واردات کشور را نشان می‌دهد.

ماخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

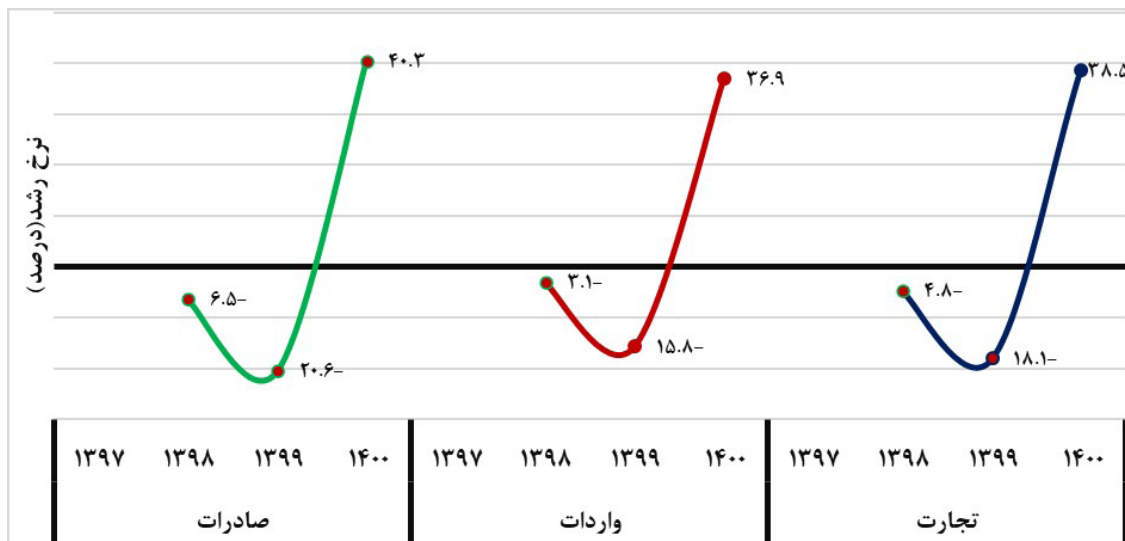
نمودار ۶: روند تغییر تجارت در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۰ در مقایسه با مدت مشابه سه سال گذشته

• نقش پررنگ‌تر صادرات در انقباض و بازایی مجدد تجارت کشور طی سه سال اخیر

بررسی‌های آماری نشان می‌دهد فراز و فرودهای تجارت خارجی کشور طی سه سال اخیر ناشی از خروج آمریکا از برجام در اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۷ و تشدید تحریم‌ها و همچنین شیوع ویروس کرونا از اواخر سال ۱۳۹۸ بیشتر متوجه بخش صادرات کشور بوده است. رشد ۴۰٫۳ درصدی صادرات و دستیابی به ارزش ۳۵٫۱ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۰ در حالی رقم خورده است که صادرات ۳۳٫۷ میلیارد دلاری کشور در مدت مشابه سال ۱۳۹۷ با کاهش ۶٫۵ درصدی به ۳۱٫۵ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ و همچنین با کاهش شدید ۲۰٫۵ درصدی به ۲۵ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ رسیده بود، بنابراین علیرغم کاهش مستمر دو ساله صادرات، رشد قابل ملاحظه ۴۰٫۳ درصدی ارزش صادرات کشور تا ماه نهم سال جاری سبب ارتقای صادرات به جایگاهی بالاتر از رقم سال ۱۳۹۷ به میزان ۱٫۴ میلیارد دلار (معادل رشد ۴٫۲ درصدی) شده است.

علاوه بر این، تغییرات ارزش واردات کشور طی نه ماهه‌های نخست سال‌های گذشته کمتر از صادرات بوده است بطوری که رشد ۳۶٫۹ درصدی ارزش واردات کشور در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۰ و دستیابی به ارزش ۳۶٫۹ میلیارد دلار در حالی رقم خورده است که ارزش واردات از ۳۳ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۷ با کاهش ۳٫۱ درصدی به ۳۲ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ و با کاهش شدیدتر ۱۵٫۸ درصدی به ۲۷ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ رسیده است، بنابراین با رشد قابل ملاحظه ارزش واردات در نه ماهه نخست سال جاری، به رقم مدت مشابه در سال ۱۳۹۷ (تنها با اختلاف حدود ۳۰۰ میلیون دلار کمتر) رسیده است.

ماخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۷: نرخ رشد تجارت در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۰ در مقایسه با مدت مشابه سه سال گذشته

• افزایش نسبی کیفیت کالاهای صادراتی و وارداتی

صادرات ارزان و واردات گران همچنان از ویژگی‌ها و جزء لاینفک تجارت ایران است. تمرکز بر صادرات کالاهای خام و مواد اولیه با ارزش افزوده پایین و واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای دارای ارزش افزوده بالاتر و همچنین نیاز کشور به واردات کالاهای اساسی مانند غلات با ارزش و قیمت‌های جهانی قابل توجه، از دلایل آن است. در نه ماهه نخست سال جاری صادرات کشور رشد ۳۰ درصدی در ارزش واحد صادراتی و واردات کالا نیز رشد ۱۵ درصدی را در ارزش واحد وارداتی تجربه نموده است، اما در نهایت ارزش هر تن کالای صادراتی ۳۸۱ دلار و ارزش هر تن کالای وارداتی ۱۲۲۷ دلار بوده است که همچنان وجود شکاف زیاد بین ارزش واحد صادراتی و وارداتی را نشان می‌دهد. بررسی آماری نشان می‌دهد اگر ارزش هر تن کالای صادراتی معادل ارزش

واحد وارداتی و با فراوری و ارزش افزوده بالاتر بود، کل ارزش صادرات کشور طی نه ماهه نخست می‌توانست بجای ۲۱,۸ میلیارد دلار معادل ۷۲,۴ میلیارد دلار باشد.

• افزایش نسبی تمرکز مبادی وارداتی و کاهش نسبی تمرکز مقاصد صادراتی

طی نه ماه نخست سال جاری، عمده‌ترین مقاصد صادراتی ایران به ترتیب کشورهای چین (۲۹ درصد)، عراق (۱۹,۳ درصد)، ترکیه (۱۱,۷ درصد)، امارات متحده عربی (۹,۸ درصد)، و افغانستان (۴ درصد) و همچنین عمده‌ترین مبادی وارداتی نیز به ترتیب کشورهای امارات متحده عربی (۳۱,۱ درصد)، چین (۲۲,۸ درصد)، ترکیه (۱۰ درصد)، آلمان (۳,۷ درصد) و سوئیس (۳,۴ درصد) بوده است. بطور کلی تمرکز مقاصد صادراتی کشور بیش از مبادی وارداتی است. اما طی نه ماه نخست سال ۱۴۰۰ نسبت به مدت مشابه سال‌های گذشته تمرکز بازارهای صادراتی ایران اندکی کاهش و در مقابل تمرکز مبادی وارداتی کاهش نامحسوسی داشته است. مطابق گزارشات آماری سازمان توسعه تجارت کشور، سهم پنج مقصد مهم صادراتی به ۷۳,۸ رسیده است، این سهم در مدت مشابه سال ۱۳۹۹ معادل ۷۶,۵ درصد و در سال ۱۳۹۸ معادل ۷۳,۹ درصد بوده است. در خصوص مبادی وارداتی نیز مشاهده می‌شود که سهم پنج مبدا مهم وارداتی کشور در نه ماه نخست سال جاری به ۷۱ درصد رسیده است، در حالی که در مدت مشابه سال ۱۳۹۹ معادل ۷۱,۶ درصد و برای سال ۱۳۹۸ معادل ۷۰ درصد بوده است.

• جایگزینی ترکیه بجای امارات متحده عربی به عنوان سومین مقصد عمده صادراتی

کشور ترکیه در سال‌های اخیر مقصد بیش از ۱۰ درصد از صادرات کالاهای غیرنفتی کشور بوده و از این حیث شریک مهم تجاری ایران محسوب می‌شود. در سال گذشته بدلیل مسائل و مشکلات مختلف از جمله انسداد مرزها، سهم این کشور در صادرات غیرنفتی ایران تا پایان نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ به حدود ۷,۵ درصد کاهش یافته و با صادراتی به ارزش ۱,۸ میلیارد دلار در جایگاه ۴ ام مقاصد صادراتی قرار گرفت، اما در نه ماهه نخست سال جاری با افزایش بیش از دو برابری و دستیابی به صادرات بیش از ۴ میلیارد دلاری (و سهم ۱۱,۷ درصدی) به جایگاه سوم در بین مقاصد صادراتی ایران رسیده است. در این میان کشور امارات متحده عربی که مقصد بیش از ۵ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ بوه است، در نه ماهه نخست سال جاری به ۳,۴ میلیارد دلار کاهش یافته و رتبه چهارم پس از ترکیه را به خود اختصاص داده است.

• افزایش واردات از شرکای عمده و افزایش نسبی کیفیت واردات

از نکات بارز و قابل توجه بخش واردات کشور در شش ماه نخست سال جاری در مقایسه با مدت مشابه سال قبل، افزایش واردات از کشورهای امارات متحده عربی (۸۲ درصد)، چین (۲۰ درصد)، ترکیه (۲۴ درصد)، آلمان (۴ درصد) و سوئیس (۱۳۱ درصد) است. با توجه افزایش رشد ارزشی و کاهش رشد وزنی واردات (بجز مورد امارات متحده عربی) در خصوص واردات از چین، ترکیه و آلمان با افزایش نسبی کیفیت اقلام وارداتی نیز همراه بوده است.

• اختصاص بخش عمده رشد واردات به کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای مورد نیاز صنایع کشور

تأمین نهاده‌ها و مواد اولیه مورد نیاز صنایع کشور همواره محرک رشد تولید و صادرات بوده است. در نه ماهه نخست سال جاری ارزش واردات کالاهای واسطه‌ای به ۲۶٫۲ میلیارد دلار و کالاهای سرمایه‌ای به ۴٫۹ میلیارد دلار بالغ گردید. ارزش واردات کالاهای مذکور که مدت مشابه سال گذشته (۱۳۹۹) به ترتیب به ۱۹٫۶ میلیارد دلار و ۳٫۸ میلیارد دلار بود با افزایش ۳۷ و ۳۵ درصدی مواجه شد. اگرچه ارزش واردات کالاهای واسطه‌ای نسبت به سال ۱۳۹۷ (معادل ۲۱٫۶ میلیارد دلار) افزایش را نشان می‌دهد اما هنوز ارزش واردات کالاهای سرمایه‌ای به ارزش سه سال قبل یعنی سال ۱۳۹۷ (معادل ۵٫۲ میلیارد دلار) نرسیده است.

۶- جمع‌بندی

ارزیابی تحولات تجاری در در شماره قبل پایش تحولات تجاری نشان می‌داد که رشد قابل توجه در نیمه اول سال ۲۰۲۱، ناشی از افت شدید و ناگهانی تجارت در سال ۲۰۲۰ به واسطه محدودیت‌ها و موانع تجاری در دوره همه‌گیری بوده است و بر مبنای سال ۲۰۱۹، بازیابی تجارت بین‌المللی صورت نگرفته بود؛ اما آمارها در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۰ نشان از بهبود آسیب‌های ناشی از همه‌گیری و ثبت رشدی بالاتر از سطوح قبل از همه‌گیری و افزایش حدود ۱۳ درصدی تجارت بین‌الملل نسبت به سه ماهه سوم ۲۰۱۹ دارد. این مسئله در ارتباط با تجارت ایران نیز صادق بوده است؛ اگرچه رشد تجارت ایران در شش ماه نخست سال ۱۴۰۰ قابل توجه بوده است، اما این رشد، به دلیل آسیب‌های ناشی از همه‌گیری و محدودیت‌های ناشی از تحریم در دو سال گذشته، هنوز به سطوح آمار ثبت شده در سال ۱۳۹۷ دست پیدا نکرده بود؛ اما تحولات مثبت تجارت کشور طی نه ماهه سال جاری از جمله کاهش محدودیت‌های کرونایی، پیگیری برنامه توسعه صادرات و ایجاد هماهنگی در مرزها با کشورهای مقصد تجاری، رشد ۸ درصدی ارزش تجارت ایران نسبت به سال ۱۳۹۷ و همچنین رشد ۱۳٫۴ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۸ علیرغم افت مستمر دو ساله را بدنبال داشت.

۷- منابع

۱. آمار تجارت خارجی کشور، گمرک جمهوری اسلامی ایران (<https://www.irica.gov.ir/>)
۲. گزارش اجمالی عملکرد تجاری کشور (مهر ماه ۱۴۰۰)، شش ماهه نخست سال ۱۴۰۰، وزارت صنعت، معدن و تجارت، سازمان توسعه تجارت ایران.
3. Allianz Research. (2021, December 9). Global Trade Report – Battling out of supply-chain disruptions. Retrieved from Allianz Research: https://www.eulerhermes.com/content/dam/onemarketing/ehndbx/eulerhermes.com/en_gl/erd/publications/pdf/2021-12-09-Global-Trade-Report.pdf
4. CPB. (2021, December 24). CPB World Trade Monitor October 2021. Retrieved from CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis: <https://www.cpb.nl/en/world-trade-monitor-october-2021>
5. IMF. (2021). World Economic Outlook. Washington: Oktober. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/10/12/world-economic-outlook-october-2021>
6. UNCTAD. (2021, November 30). United Nations Conference on Trade and Development. Retrieved from Global Trade Update: https://unctad.org/system/files/official-document/ditcinf2021d4_en.pdf
7. WTO. (2021, December 17). Latest trade trends. Retrieved from World Trade Organization: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/latest_trends_e.htm
8. WTO. (2021, December 20). Merchandise trade volume declined in Q3 while trade values continued to rise. Retrieved from World Trade Organization: https://www.wto.org/english/news_e/news21_e/stat_20dec21_e.htm

